

Žíla, Ondřej

První poválečné statistické sčítání v Bosně a Hercegovině 2013 : odklady, politizace a komplikace

Porta Balkanica. 2013, vol. 5, iss. 2, pp. [18]-25

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135374>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PRVNÍ POVÁLEČNÉ STATISTICKÉ SČÍTÁNÍ V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ 2013

odklady, politizace a komplikace

Ondřej Žíla

V Bosně a Hercegovině letos na podzim proběhlo první statistické sčítání v novodobé historii samostatného státu (poslední census byl uskutečněn ještě v roce 1991). Jeho výsledky by měly odpovědět na několik klíčových otázek: kolik osob v zemi po skončení občanské války skutečně žije, jaké jsou jejich základní populační charakteristiky a jak se v důsledku konfliktu proměnilo etnické složení obyvatelstva a jeho geografické rozmístění. Mezinárodní společenství, jež zvnějšku nadiktovalo politické uspořádání a řídilo průběh poválečné rekonstrukce, deklarovalo, že ke statistickému sčítání může dojít až po úspěšném splnění klíčových mírových podmínek, tj. po oficiálním uzavření *daytonské Přílohy 7*, která se týkala repatriace utečenců do předválečných domovů. Západní mírotvorci se totiž obávali, aby předčasná realizace censu zpětně nelegitimizovala výsledky etnických čístelek, tedy aby nedošlo pouze k potvrzení, v průběhu války vytvořených, národnostně homogenních teritorií.

Bosna a Hercegovina potřebovala nutně provést úřední sčítání především z praktických důvodů. Bez znalosti základních statistických indikátorů, tj. početního stavu obyvatelstva, jeho demografických charakteristik a geografického rozmístění v zemi, nelze vytvářet žádné dlouhodobější strategické rozvojové koncepce, kalkulovat hospodářský a obchodní potenciál země a predikovat její budoucí demografický vývoj.¹ Absence primárních populačních ukazatelů může vést například

ke ztrátě zájmu zahraničních investorů.² Nepopíratelným argumentem pro sčítání je i skutečnost, že Evropská unie nepřijímá za členy státy, jež neznají počet svých obyvatel. Celkový objem finančních prostředků z přístupových fondů, které unie kandidátským zemím poskytuje, se totiž odvozuje od populačního potenciálu kandidátské země.

Avšak toto sčítání je potřebné nejen vzhledem k budoucnosti země (tj. k výhledovému členství v Evropské unii), ale také s ohledem na nedávnou minulost. Na základě jeho výsledků bude možné vytvořit věrohodnější odhad počtu obětí, rekonstruovat souhrnný rozsah demografických

¹ S ohledem na de facto protektorátní charakter Bosny a Hercegoviny po roce 1995 se nabízí zajímavá paralela s obdobnou situací, která zde nastala po okupaci Rakouskem-Uherskem v roce 1878. Rakouská správa první podrobné sčítání obyvatelstva realizovala už rok od převzetí kontroly, další v letech 1885, 1895 a pak dva roky po anexi Bosny a Hercegoviny v roce 1910. Odklad sčítání po skončení občanské války vypovídá přinejmenším o nekoncepčnosti velmocenských států, které ji ovládaly. Mezinárodní společenství se tak přinejmenším projevilo jako špatný hospodář, kterého nezajímá analýza potenciálu, příležitostí, limitů, ale ani hrozeb socioekonomického vývoje.

² Každý investor si před tím, než někam vloží své finanční prostředky, přirozeně přeje znát, jaké jsou v daném prostoru tržní kapacity, jaký je populační potenciál v konkrétních oblastech, jaká je jejich struktura podle věku a pohlaví a řadu dalších demografických a s tím souvisejících ekonomických informací. Pokud nejsou známy přesné počty osob žijících v jednotlivých regionech a jejich demografická (tj. podle věku a pohlaví) struktura, nelze smysluplně a efektivně v těchto oblastech plánovat a realizovat jakýkoliv regionální rozvoj.

proměn, jež konflikt v Bosně a Hercegovině způsobil (tedy tzv. nepřímé populační ztráty), výsledný objem nucených migračních pohybů a přesnější kvantifikaci počtu navrátilců. Zároveň bude možné efektivněji stanovit, kolik osob se v diaspoře usídlilo natrvalo. Soupis obyvatelstva je v neposlední řadě důležitý k vytvoření základní podkladové materie údajů, z níž bude sestavován pravidelný ročně aktualizovaný civilní registr. Statisticy tak dokáží přesněji projektovat další populační vývoj bosensko-hercegovské populace.³

Opakovaný odklad sčítání zapříčinila jeho extrémní politizace, v níž byly veškeré racionální argumenty o nutnosti brzké realizace zcela odsunuty do pozadí. Neutuchající neshody a třenice okolo sčítání současně poukazovaly na skutečnost, že census v rozdělené bosenské společnosti zastával úlohu mobilizačního nástroje, jehož pak politické elity hojně využívaly k vlastním cílům. Přitom je zcela evidentní, že vlastní *Příloha 7* představovala v diskuzích nad censem a jeho metodickým postupem až do roku 2012 (kdy byl přijat zákon o provedení sčítání) pouze zástupný problém. Reálné příčiny odkladu sčítání (či spíše blokování jeho provedení) musíme proto v tomto období hledat jinde.

Příčiny odkladu sčítání v Bosně a Hercegovině

Navzdory ne zcela jasným záměrům mezinárodního společenství a manipulacím, dezinterpretacím, zjevným lžím či polopravdám, které při přípravě soupisu obyvatelstva úmyslně šířily jednotlivé národní bloky, se přesto pokusme určit reálné příčiny jeho dlouhodobého odkládání. Samotní tvůrci daytonské dohody v okamžiku přípravy textu pravděpodobně předpokládali hladší průběh plnění jednotlivých podmínek mírového procesu, především pak v klíčové otázce repatriace utečenců. Návrat uprchlíků představoval základní pilíř na cestě k usmíření, skrze nějž mělo dojít k obnovení předválečné multietnické společnosti. Optimistické odhady, předvídající brzkou realizaci mírových opatření, se patrně odrazily i v prohlášení, které stanovilo, že veškeré přerozdělování správních postů v zemi bude až do doby oficiálního uzavření *Přílohy 7* založeno na výsledcích sčítání z roku 1991 (tzv. článek 48). Jinými slovy soupis obyvatelstva z roku 1991 měl i nadále sloužit jako podklad pro stanovení etnických kvót, na jejichž základě docházelo k přerozdělování postů ve státní správě.⁴ Mírová dohoda však v sobě od počátku skrývala zásadní paradox: podpora návratu uprchlíků byla v rozporu s dojednaným poválečným rozdělením země na dvě etnicky rozdělené politické entity. Představa o bezproblémové a plynulé návratnosti, jež by zvrátila poválečnou etnickou homogenitu země, se tak naplňovala pouze částečně, neboť utečenci se do svých domovů příliš ochotně nevraceli.

Mezinárodní společenství si v této souvislosti dobře uvědomovalo, že pokud nedojde k naplnění ústředního cíle mírové dohody, mohlo by to ohrozit jeho samotnou autoritu a nepřímou tak i relevantnost dalších mírových operací a poválečných rekonstrukcí

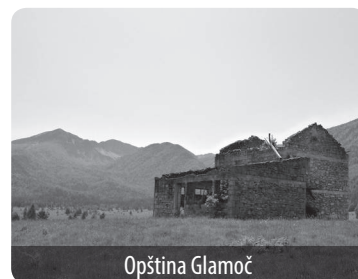
³ <http://www.bhas.ba/census/Census-Preporuke-Bh.pdf>, dne 8. 8. 2011.

⁴ https://www.parlament.ba/sadrzaj/plenarne_sjednice/predstavnicki_dom/default.aspx?wsrid=35&wsid=449&langTag=bs-BA&pril=b, dne 13. 12. 2012.

Tento text vznikl za podpory grantu GAČR č. P410/10/0136.

Mešita Samski Most.

Opština Glamoč

PhDr. Ondřej Žíla (1981)

Vystudoval geografii na Přírodovědecké fakultě a historii na Filozofické fakultě UK. V současné době je asistentem na katedře jihoslovanských a balkanistických studií FF UK, kde přednáší historii a historickou a politickou geografii zemí bývalé Jugoslávie. Zabývá se výzkumem etno-demografických proměn Bosny a Hercegoviny a fenoménem nucených migrací v tomto prostoru.

jinde ve světě. Zvyšující se počty registrovaných menšinových navrátilců v letech 2000 až 2002 nadto Západu poskytly určitou naději, že se snad konečně podařilo prolomit stávající situaci a že idea obnovení multietnické Bosny a Hercegoviny ještě zcela nepropadla. Tento pozitivní vývoj však zůstal omezen pouze na období let 2000–2002. Po té se již repatriační proces ocitl v útlumu.

Stále se prodlužující délka trvání repatriačního procesu – za nejzazší datum ukončení byl stanoven rok 2014⁵ – tak ve výsledku nahrávala k dalším diskuzím a politizaci repatriační otázky. Jak jsme již naznačili, článek 48 zakotvený v předloze *Zákona o realizaci statistického sčítání* představoval v bosenské společnosti jeden z ústředních bodů sváru. Bosňáci odmítali do oficiálního ukončení repatriačního procesu (tj. dokud se úspěšně nezrealizuje *Příloha 7*) tento bod zrušit. Naopak srbští a chorvatští politici se ostře stavěli proti nařízení, které stále respektovalo etnickou strukturu obyvatelstva z roku 1991.⁶ Bosňáckým politikům, zástupcům národa, který byl v předválečném sčítání nejsilnější početně zastoupen (43 %), aktuální stav (kdy se jednotlivé vlády na všech administrativních úrovních sestavují na základě etno-demografického klíče) pochopitelně vyhovuje. Bosňácká elita souhlasila s opakovaným odkladem plošného sčítání obyvatelstva zcela v souladu s postojem mezinárodního společenství, tj. převážně argumentovala tím, že se všichni uprchlíci a přemístěné osoby ještě oficiálně nevrátili do svých předválečných domovů. Bosňáci obdobně jako západní představitelé odmítali (a nadále odmítají) připustit, že je tento proces již v podstatě ukončen.

Za tímto postojem se však skrývaly i určité obavy. Výsledky sčítání totiž napomohou vytvořit přesnější odhad celkového počtu obětí bosenského konfliktu, následkem čehož by tak mohlo dojít k uzavření veškerých spekulací a diskuzí v této dosud nezodpovězené citlivé otázce. Oproti donekdávna stále se opakujícím stereotypním tvrzením o „stovkách tisíců“ především muslimských obětí, která nekriticky převzaly západní sdělovací prostředky, bude potvrzený počet s velkou pravděpodobností o poznání nižší. Cenzus současně umožní přesněji stanovit proporční ztráty jednotlivých

⁵ <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Izbjeglice/Revidirana%20Strategija%20BiH%20za%20provedbu%20Aneksa%20VII%20DMS.pdf>, dne 15. 10. 2010.

⁶ Viz desítky článků ústředních tištěných médií (Oslobođenje, Dnevni Avaz, Nezavisne novine), ale i internetových zpravodajských portálů (Radio Sarajevo, klix.ba, depo.ba aj.) v letech 2010–2013.

NP Sutjeska

národů během konfliktu. Přestože předpokládány nižší počet obětí v žádném případě nesnižuje tragédii etnického konfliktu, jeho zpřesnění by mělo poupravit mediální obraz válečného dění, jenž byl často vykreslován ve zjednodušujících černobílých barvách.

Nový soupis obyvatelstva mimo jiné také ukáže, jak úspěšně se vraceli uprchlíci podle národnosti příslušnosti, tj. zodpoví otázku, zdali se ve větším počtu a demograficky strukturálně vyváženěji navraceli Bosňáci do Republiky srbské či Srbové do Federace BaH.⁷ Dílčí statistiky mezinárodních organizací zaznamenávaly úspěšnější menšinový návrat do Federace BaH, což zapadalo do kontextu mediálního obrazu horších životních podmínek pro navrátilce do Republiky srbské. Realita se ale bude od novinářského ztvárnění s největší pravděpodobností značně odlišovat. Komplexní rozbor statistických údajů Úřadu vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) totiž naznačuje, že počet srbských navrátilců do Federace BaH a bosňáckých repatriantů do Republiky srb-

⁷ Bosenští Chorvaté se podle údajů UNHCR vraceli ze všech tří konstitutivních národů nejméně. Viz webové stránky UNHCR http://unhcr.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=407:statistics-2010-september-&catid=142:statistics-2010&Itemid=139, dne 10. 9. 2010.

ské by měl být podle oficiálních údajů minimálně rovnoměrný.⁸ Z analýzy dynamiky populačního chování obyvatelstva v obou entitách lze nicméně předpokládat, že demograficky vyváženější strukturu měli menšinová repatrianti v Republice srbské (Bosňáci) než ve Federaci BaH (Srbové). Tuto skutečnost koneckonců potvrzuje i několikanásobně nižší přirozený úbytek bosňáckých navrátilců v Republice srbské oproti srbským repatriantům ve Federaci BaH. Reálný obraz etnického rozložení obyvatelstva, jenž sčítání nabídne, tudíž nejspíš prokáže fakt, že etnické čistky prováděly – byť s odlišnou intenzitou – všechny ve válce zúčastněné strany.

Srbové sice budou moci na základě rozdílné úspěšnosti návratnosti poukazovat na to, že rozhodně nebrání repatriaci Bosňáků do Republiky srbské,⁹ nicméně z druhé strany budou nuceni reflektovat přítomnost bosňáckých navrátilců ve „svém“ etnickém prostoru. Navzdory pravděpodobně nejúspěšnější repatriaci Bosňáků ale nelze

⁸ Dle http://unhcr.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=407:statistics-2010-september-&catid=142:statistics-2010&Itemid=139, dne 10. 9. 2010.

⁹ Ve srovnání se slabou návratností Srbů do Federace BaH, kteří se s výjimkou oblastí Drvaru, Bosanského Grahova, Bosanského Petrovaca a Glamoče do této entity opětovně nevraceli.

očekávat, že by jejich počet dokázal výrazněji narušit absolutní dominanci srbského národa v Republice srbské. Srbové požadovali co nejrychlejší provedení sčítání (včetně uvedení národnostní příslušnosti) nejen kvůli stvrzení své početní převahy a tudíž mocenské kontroly v této geograficky menší jednotce, ale také kvůli tomu, že se obávali nové demografické reality Bosny a Hercegoviny, v níž mohou Bosňáci zastávat větší než 50% zastoupení v zemi. V této souvislosti již ostatně v médiích nejednou zazněly (z bezpečnostního hlediska ohrožující) spekulace, že národ, který by dosáhl absolutní většiny, má podle mezinárodních standardů právo na vytvoření národního státu.¹⁰ Jen připomeňme, že právě takové výroky měly svůj podíl na rozpoutání občanského konfliktu v roce 1992.

Ačkoliv ústava Bosny a Hercegoviny uznává tři konstitutivní národy, hlavní sporné body (a to nejen) v otázce provedení soupisu obyvatelstva leží mezi Bosňáky a Srby. Chorvatské postoje a názory na sčítání ovlivňují jejich obavy z neustále slábnoucí demografické a politické síly. Absence censu tudíž Chorvatům rovněž vyhovovala. Vládnoucí HDZ totiž mohlo podle aktuální politické potřeby s předpokládaným počtem bosenských Chorvatů taktéž obdobně manipulovat. Ve snaze získávat finanční podporu z rozpočtu sousedního Chorvatska chorvatští politici výrazně nadsazovali celkový počet v Bosně a Hercegovině žijících Chorvatů (a obzvláště válečných veteránů, invalidů či rodin pozůstalých). V diskusích o strádání v průběhu konfliktu naopak prezentovali celkový počet bosenských Chorvatů v co nejnižších číslech, aby o to více vynikla teze o enormní emigraci (a tedy i o utrpení, kterým si chorvatský národ v Bosně a Hercegovině prošel).¹¹ V souvislosti s neodkladnou realizací sčítání a s ohledem na slábnoucí institucionální pozici, kterou Chorvaté v Bosně a Hercegovině (a obzvláště ve Federaci BaH) zastávají, převážila v rétorice chorvatských politiků snaha připočítávat k chorvatskému národu v Bosně a Hercegovině i osoby, které emigrovaly do sousedního Chorvatska. Mnozí z nich

¹⁰ Např. OSMOVIĆ, M. Mladi se izjašnjavaju kao Bosanci i Hercegovci, smanjuje se broj Bošnjaka, Hrvata i Srba. *Dnevni List*, dne 2. 11. 2012. http://www.dnevni-list.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=31515:mladi-se-izjanjavaju-ka, dne 4. 11. 2012.

¹¹ Viz SIMIĆ, D. Koliko Bosna ima stanovnika? Jedina zemlja bez popisa stanovništva. AIM, Sarajevo, 28. 04. 2001, str. 1. <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/200104/10428-003-pubs-sar.htm>, dne 16. 10. 2010.

V souvislosti se zkušebním sčítáním se v největších městech Federace BaH objevily reklamy, které propagovaly plánovaný pokusný soupis obyvatelstva. Plakát zobrazoval rodinu sedící u jednoho stolu společně s nápisem: „Válka je u konce. Všichni jsme doma se svými nejdražšími, opět se rozběhl koloběh všedního života. Nadešel čas, abychom udělali to, co jsme prováděli s desetiletou pravidelností.“

Plakát dále upozorňoval na to, aby každý z dotazovaných terénním pracovníkům vyhověl a participoval tak na projektu pilotního sčítání. Dle MARKOWITZ, F. *Census and Sensibilities in Sarajevo. Comparative Studies in Society and History*, 2007, č. 1, s. 45.

S obdobným přístupem vytvářeli registr obyvatelstva v roce 1996 i srbští statistici Statistického úřadu Republiky srbské. Dle MARINKOVIĆ, D. *Demografski problemi procesa izbještva u Republici Srpskoj*. Banja Luka 2005, s. 54.

si totiž ponechali dvojí občanství, tj. kromě chorvatského i nadále disponovali bosenským občanstvím.

Spory o národnostní kategorie v letošním sčítání obyvatelstva

Součástí diskuse o provedení sčítání a jeho metodice byla i debata, kolik etnických kategorií bude chystaný census obsahovat. První pokusné sčítání, jež proběhlo v roce 2003 (pouze ve Federaci BaH), nabídlo v rámci národnostní identifikace jen čtyři možné varianty. Vedle tří konstitutivních národů zůstala všechna další etnika shrnuta do poněkud pejorativně označené kategorie „ostatní“ (*ostali*), a to i navzdory tomu, že poslední sčítání v roce 1991 umožnilo výběr z celkem 25 možností etnické příslušnosti.¹² Hlavním důvodem, proč došlo ke sloučení jednotlivých menšin dříve participujících na značně heterogenní etnické mozaice země, bylo jejich nepatrné početní zastoupení. Z testovacího sčítání zmizela i kolonka Jugoslávci, aniž by byla oficiálně nahrazena jinou (občanskou) kategorií, jež by poskytla alternativu těm, kteří se netoužili v převládajícím nacionalistickém diskursu identifikovat ani s jedním ze tří konstitutivních národů.¹³

Pracovníci federálního statistického úřadu výsledky testovacího sčítání zapracovali do projektovaných demografických modelů, které poté publikovali v rámci pravidelně vydávaného bulletinu.¹⁴ Tento statistický přehled kategorizoval obyvatele Federace BaH na základě exkluzivistického trinacionálního schématu, jež jednotlivé nacionální elity v Daytonu vyjednaly jako ustanovený konstitutivní základ státu. Otázkou „*Jaká je vaše národnostní příslušnost?*“ se tedy dotazovatelé ve skutečnosti ptali: „*Jste Bosňák, Srb či Chorvat?*“ Kdo se odmítl ztotožnit s předloženými možnostmi, připadl kategorii ostatní. Markowitz ve své studii uvádí několik příkladů, jakým způsobem terénní komisaři v rámci národnostní identifikace postupovali. Např. jedna z dotazovaných žen, na otázku jaké je národnostní příslušnosti, odpověděla, že je Češka. Komisař odvětil, že tuto kategorii ve svém formuláři nemá uvedenou. Zeptal se jí tedy jaké je víry. Po odpovědi, že je katolička, ji sčítací komisař zahrnul pod kategorii Chorvaté.¹⁵

Největší problémy s vlastní identifikací v takto nastaveném vymezení měli přirozeně potomci ze smíšených manželství. Ti museli volit mezi národností otce či matky, ale nemohli vykazovat obojí. Daná situace byla o to paradoxnější, pokud přihlédneme ke skutečnosti, že bosensko-hercegovští obyvatelé mnohdy disponovali dvěma pasy (tj. dvojím občanstvím), ale ne dvojí (či smíšenou) národností. Ústava Bosny a Hercegoviny zařazuje bosenské občany do jednotlivých národnostních skupin, tj. uznává především kolektivní práva národů na úkor práv individuálních. Většina státních politických funkcí je tudíž dostupná pouze příslušníkům konstitu-

¹² Srov. ZSRBiH. *Etnička obilježja stanovništva. Rezultati za republiku i po opština*. Sarajevo 1991.

¹³ Srov. FZS. *Kantoni po brojkovima*. Sarajevo 2005.

¹⁴ Srov. MARKOWITZ, F. Op. cit., s. 45; tzv. *Kantoni po brojkovima* poprvé vysly již v roce 1999.

¹⁵ Srov. MARKOWITZ, F. Op. cit., s. 58–59.

tivních národů. Bosenská konstituce (*Příloha 4*)¹⁶ tak zjevně diskriminuje občany, kteří ani do jednoho ze tří státoporných národů nepatří. Zdůrazněme, že se nemusí striktně jednat pouze o představitele etnických menšin, ale právě o potomky smíšených manželství či o osoby, které prostě tři vymezené kategorie z rozličných důvodů odmítají. Tyto osoby nemohou kandidovat (nedisponují pasivním volebním právem) do nejvyšších státních funkcí (např. do kolektivního prezidentského orgánu jsou voleni tři zástupci z řad Bosňáků, Srbů a Chorvatů, zástupci kategorie ostatní nemohou kandidovat ani do horní komory parlamentu Sněmovny národů).

Představitelé židovské obce Jakob Finci a romského sdružení Dervo Sejdić již tento problém předložili k posouzení Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku. I přes nařízení soudu, aby bosenská vláda diskriminační ustanovení zrušila, a konstatování, že jak ústava, tak i volební zákon odporují Evropské konvenci, není tzv. případ Finci-Sejdić doposud vyřešen.¹⁷ Hlavní příčina spočívá v extrémně odlišných postojích tří národnostních bloků k hlubším ústavním proměnám, které jsou s tímto procesem nedílně spjaty (viz dále).

Ohniskem sporu bosňáckých a srbských politických elit byla s *článkem 48* spjatá otázka, zda do připravovaného sčítání zařadit možnost uvedení národnostní, náboženské a jazykové příslušnosti. Statistický úřad Evropské unie (Eurostat) tyto tři elementy označuje při sčítání lidu za nepovinné; každá vláda se může sama svobodně rozhodnout, zda je do sčítání začlení či nikoliv.¹⁸ Bosňácké strany se domáhaly provedení sčítání bez těchto tří prvků, chorvatští a srbské politici se naopak důrazně dožadovali toho, aby byly do sčítání začleněny. Zdůrazněme, že v případě absence tří klíčových identifikačních elementů by nemohlo dojít k definitivnímu uzavření emotivních debat okolo demografických následků války (tj. určení přibližného celkového počtu obětí a rozsahu nucených migračních pohybů) a dále by se také nepodařilo zjistit, jaké je aktuální etnické rozložení obyvatel-

stva v obou entitách. Stejně tak bychom nemohli určit úspěchy repatriačního procesu, tzn. kolik utečenců, kterého národa, kam a v jaké intenzitě se vrátilo nazpět. Není rovněž zřejmé, podle jakých jiných kritérií by se v národnostně rozdělené zemi obsazovaly jednotlivé správní posty.

Až sestavení vlády na celostátní úrovni v únoru 2012 po šestnácti měsících od říjnových voleb v roce 2010 prolomilo v otázce sčítání doposud neoblomná stanoviska. Nová vláda, která v důsledku intenzivního tlaku vysokého představitele označila census za jednu ze svých programových priorit, se vcelku urychleně shodla na jeho výsledné podobě a realizaci v dubnu roku 2013.¹⁹ Zpolitizovaný spor nad třemi identifikačními prvky skončil vynuceným kompromisem: schválené sčítání bude deklaraci národnostní a náboženské příslušnosti sice obsahovat, nicméně vyplnění tohoto údaje bude dobrovolné.²⁰ Klíčová otázka chystaného censu č. 24 o národnostním vyjádření předkládá čtyři pevně dané eventuality: Bosňák, Chorvat, Srb a možnost „nedeclaruje se“. Následující dotaz č. 25 o náboženské příslušnosti nabízí podobně ukotvené možnosti: islámská, katolická, pravoslavná, agnostik, ateista a varianta „nedeclaruje se“. Na otázku etnické a náboženské příslušnosti je terénní pracovník povinen zapsat přesnou odpověď respondenta. Pokud se dotazovaný nechce národnostně a nábožensky deklarovat, musí v obou případech uvést výraz „nedeclaruje se“. Obě odpovědi však nesmí zůstat nevyplněny. Prázdné kolonky v těchto dvou otázkách pak slouží k vyjádření jiné než dopředu nabízené možnosti.²¹ Spory se rovněž točily kolem otázky č. 26

¹⁹ Viz Zákon o popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine. *Službeni Glasnik Bosne i Hercegovine br. 10*. Sarajevo 2012. http://www.fzs.ba/Dem/Popis/Zakon_o_popisu-bh.pdf, dne 14. 10. 2012. Ředitel Statistického úřadu BaH Zdenko Milinović za největší problém v rámci samotné teoretické přípravy censu označil přípravu podkladového mapového materiálu. Po válce se totiž neobnovil kartografický ústav, chybí technické zázemí, ale i odborníci. <http://www.sarajevo-x.com/bih/drustvo/clanak/110308071>, dne 3. 10. 2011.

²⁰ Srov. Zákon o popisu stanovništva. Op. cit.; i nadále však byly jednotlivé prvky sčítání kritizovány. Argumenty směřovaly především k bodu č. 24, který kontroverzně sjednocoval etnickou a národnostní příslušnost ("Etničko/nacionalno izjašnjavanje"). Srov. Dle Popisnica (P-1). Probní popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2012. godine. Sarajevo 2012. http://www.bhas.ba/popis2011/P1_bh.pdf, dne 10. 4. 2013.

²¹ Dle BHAS. Uputstvo za popisivače i općinske instruktore. Probní popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2012. godine. Sarajevo http://bhas.ba/census/Uputstvo_za_popisivače_bh.pdf, dne 10. 4. 2013.

¹⁶ Srov. OHR. *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. Annex IV*. Dayton 1995. http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372, dne 10. 10. 2009.

¹⁷ K tomuto problému více viz rozhovor se D. Sejdićem a J. Fincim. KARABEG, O. Ko su građani drugog reda u BiH. *Slobodna Evropa*, dne 8. 1. 2011. http://www.slobodnaevropa.org/content/most_građani_drugog_reda_finci_sejdic/2270186.html, dne 29. 7. 2011.

¹⁸ Dle <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6393712,00.html>, dne 8. 8. 2011.

o mateřském jazyku. Oproti dobrovolné deklaraci národnostní a náboženské příslušnosti, je zodpovězení otázky o mateřském jazyku z nabídky „bosenský“, „chorvatský“ a „srbský“ jazyk nakonec povinné.²² Z toho lze usuzovat, že klíčovou rozlišovací úlohu může s velkou pravděpodobností sehrát ve sčítání jazyk.

Připravované sčítání měl ověřit tzv. zkušební census, který proběhl na podzim roku 2012. Přestože jeho cílem bylo otestovat výhradně metodiku, organizaci a logistiku skutečného sčítání, do médií unikla informace, že z 15 tisíc dotazovaných se údajně cca 35 % deklarovalo jako „Bosňané“ či „Hercegovci“.²³ Únik neověřených údajů je velmi pravděpodobně součástí probíhajících politických střetů, které se kolem soupisu obyvatelstva odehrávají. Statistický úřad jejich relevanci nikterak nekomentoval s odkazem, že cílem zkušebního sčítání nebylo zjišťovat etnické složení testovaného vzorku osob.²⁴ O účelovosti publikovaného údaje svědčí i tvrzení, že mezi těmito vesměs mladými osobami jsou jak Bosňáci, tak i Srbové a Chorvaté. Tato informace však s ohledem na různá sociologická šetření prováděná ve Federaci BaH a Republice srbské, kde se jako Bosňané vyjadřovali především mladí pocházející z kulturně bosňáckého prostředí, nebude příliš relevantní. Různé alternativní kategorie, které prosazují převážně věkově mladší obyvatelé větších měst Federace BaH, se v posledních letech čím dál častěji objevují v protikladu k diskursu tripartijního národnostního schématu. Vzhledem k tomu, že ale varianta Bosňan v bosenské ústavě oficiálně neexistuje, budou tito jedinci stejně tak jako i všichni další, kteří se nedeklarují jako Bosňáci, Srbové či Chorvaté připojeni ke kategorii ostatní.²⁵

Skutečnost, že převážná většina osob, které se deklarovaly jako Bosňané, může s velkou pravděpodobností patřit k bosňáckému národnímu korpusu, zalarmovala bosňácké představitele. Reálně totiž hrozí, že celkový početní stav Bosňáků bude příklonem k více občansky laděné bosenské

²² Dle BHAS. Uputstvo za popisivače i općinske instruktore. Op. cit.

²³ <http://www.radiosarajevo.ba/novost/93691/> 12. 4. 2013; <http://www.source.ba/clanak/1479569116213/>, dne 12. 4. 2013.

²⁴ <http://www.oslobodjenje.ba/vijesti/intervju/brojniknedostaci-probnog-popisa>, dne 9. 4. 2013.

²⁵ Mezi občany Bosny a Hercegoviny, kteří se identifikují jako tzv. Bosňané, se řadí hlavně mladší ročníky vysokoškolsky vzdělaných Bosňáků a v menší míře i Srbů a Chorvatů (žijících ve větších městech), kteří odmítají nacionalistickou politiku a rétoriku vlastních elit.

kategorii rozmělněn, což ve výsledku tento konstitutivní národ výrazně oslabí. Výsledky sčítání by tak mohly ochromit argumenty, jež bosňácké elity používají za účelem dosažení co největší centralizace země. Neprodleně se proto zintenzivnila národnostní mobilizační kampaň, která vyzývala „občansky“ orientované osoby ke striktní deklaraci v etno-národnostním smyslu.²⁶

Zjevná manipulace a politizace technického provedení sčítání poukazuje na to, že důraz na bezvýhradnou národnostní identifikaci v rámci třenic o mocenské postavení jednotlivých konstitutivních národů v bosenské parcelované společnosti nikterak nepolevoval, ale naopak posiloval. Rétorika nacionalistických elit se vyostřovala o to více z důvodu dalšího odkladu plánovaného sčítání z dubna na říjen 2013. Do diskusí a sporů se zapojili i představitelé bosenské diaspory, kteří nesouhlasili se schváleným zákonem o sčítání. V rámci dohody o uskutečnění cenzu byl totiž nakonec přijat závazek, že budou evidovány všechny osoby s trvalým či dočasným pobytem v Bosně a Hercegovině bez ohledu na to, zdali se v okamžiku realizace sčítání nachází na území státu. Ve výsledku se tak sice mohou nechat „sečíst“ i osoby žijící i déle než jeden rok v cizině, nicméně jejich redukováné údaje budou zpracovány paralelně a nebudou zahrnuty do komplexního statistického výstupu.²⁷ Jejich počet a veškeré statistické informace tak nikterak neovlivní celkový počet obyvatel Bosny a Hercegoviny.²⁸

Závěr

Příprava a vlastní průběh sčítání prokazují, do jaké míry budou zjištění cenzu zcela zásadní a určující pro budoucí vývoj mezinárodního soužití daytonské Bosny a Hercegoviny. Všechny tři konstitutivní národy si zcela zřetelně uvědomují, že census tvoří stěžejní (a tudíž nebezpečný) nástroj, jenž jasně vymezí a především stvrdí aktuální etno-demografické rozložení obyvatelstva v zemi. Z výsledků sčítání bude zřejmá početní síla Bosňáků, Srbů a Chorvatů v jednotlivých teritoriích, což místním politickým elitám umožní účinněji prosazovat své cíle a představy. Vzhledem k tomu, že jednotlivé posty ve správní struktuře Bosny a Hercegoviny jsou přerozdělovány na základě

²⁶ Např. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/samogenocid-na-popisu-stanovnistva-bih>.

²⁷ BHAS. Uputstvo za popisivače i općinske instruktore. Op. cit.

²⁸ Srov. Zakon o popisu stanovništva. Op. cit.

etnických kvót, regionální politici budou moci na jejich základě efektivněji nejen kontrolovat zdroje ve vymezených administrativních jednotkách, ale i např. prostřednictvím národnostních symbolů dokládat svou dominantní působnost v daném teritoriu.

Účelová dezinterpretace, která sčítání doprovázela v době jeho přípravy i při vlastní realizaci se patrně nevyhne ani oficiálnímu zveřejnění celkových výsledků (předpoklad do dvou let). S ohledem na výše vyřčené elity konstitutivních národů již v této době alibisticky hledají argumenty, proč sčítání jistě nebude relevantně vypovídat o etno-demografické realitě země. K čemu však dojde

nevyhnutelně, bude odhalení neúspěchu reparačního procesu. Sčítání s největší pravděpodobností formálně stvrdí národnostní jednodušnost regionů Bosny a Hercegoviny. Ukáže se tak, že ústřední cíl mírotvorného rekonstrukčního období – obnovení multietnického charakteru země – se nezdařil. Je nesporné, že závěry censu zásadně ovlivní mezietnické soužití a tudíž i zaktualizují patovou situaci ohledně politickosprávního uspořádání země. Zůstává nezodpovězenou otázkou, zdali výsledky sčítání nezvýší všudypřítomné, byť latentní mezietnické napětí v bosenské společnosti, a nepřispějí k opětovnému vyhocení situace.

SUMMARY & KEYWORDS

The First Post-war Census in Bosnia and Herzegovina

The present essay covers the topic of the first post-war census in Bosnia and Herzegovina. It focuses on the reasons why the census was postponed for so long, and explains why the implementation of the census was so deeply politicized. Last but not least, it sketches out other complications in preparing and executing this census. The crucial reason why the census was blocked for such a long time can be found in the different standpoints of the three constituent nationalities in Bosnia and Herzegovina and the international community's unclear stance to this issue.

► Post-Dayton Bosnia and Herzegovina, census, politicization, coexistence, national categorization

Stať se zabývá problematikou prvního poválečného sčítání v Bosně a Hercegovině. Především se pokouší o analýzu příčin dlouhodobého odkladu sčítání, zdůvodnění politizace censu a v neposlední řadě nastiňuje i další komplikace, které jeho přípravu a realizaci provázely. Za stěžejní důvod, proč byl census tak dlouho blokován, lze označit rozdílná stanoviska tří konstitutivních národů Bosny a Hercegoviny a neujasněný postoj mezinárodního společenství k této otázce.

► Daytonská Bosna a Hercegovina, sčítání, zpolitizování, soužití, národnostní kategorizace